

จริยธรรมในโลกสมัยใหม่

แกนของวิชาจริยศาสตร์หรือปรัชญาสังคมนั้น โดยเนื้อแท้แล้วก็คือการพิจารณาความสัมพันธ์เชิงศีลธรรมระหว่างสังคมกับบุคคล แม้ว่าจะเป็นวิชาเก่าแก่ มีปัญหาที่ขบคิดกันมามาก แต่การพิจารณาปัญหาว່ว่าอะไรผิด อะไรถูก ดูเหมือนจะเป็นเรื่องไม่สลบซับซ้อนสำหรับคนทั่ว ๆ ไปเท่าใดนัก ซึ่งอาจจะสังเกตได้จากปฏิกิริยาของคนอ่านหนังสือพิมพ์ ฟังข่าว หรือความเห็นที่มีต่อเรื่องที่เกิดขึ้นในองค์กรหรือแวดวงของตัวเอง ผู้คนส่วนมากก็พร้อมที่จะออกความเห็นชี้ถูกชี้ผิดต่อเรื่องนั้น ๆ ได้เสมอ แม้ว่าข้อมูลที่ได้รับจะเป็นเพียงบางส่วนบางด้านเท่านั้นก็ตาม ยิ่งไปกว่านั้นสิ่งที่เราได้รับมิใช่เป็นเพียงข้อมูลเฉยๆ แต่พ่วงควบคู่มาด้วยความเห็นทางจริยธรรมอยู่เนื่อง ๆ นับตั้งแต่

เรื่อง “นักศึกษาอยากตอบอาจารย์” ข่าวกีฬาราวในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กลางปี 2541 จนถึงเรื่องสหรัฐอเมริกาและอังกฤษถล่มระเบิดไอรักเมื่อปลายปี 2541 เป็นที่สังเกตได้ว่าเนื้อหาข่าวแต่ละข่าวนั้นยากที่จะเป็นกลาง แต่มักจะผสมความเห็นชี้ถูกชี้ผิดทั้งอย่างโจ่งแจ้งและอย่างแอบแฝง ทั้งนี้คงเป็นเพราะแต่ละคนมีการผ่านการอบรม หรือรับความเห็นเกี่ยวกับมาตรฐานทางจริยธรรมมาตั้งแต่วัยเด็ก และการบอกเล่าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้นก็ผสมผสานไปกับการตัดสินทางศีลธรรมอยู่ในตัว เพราะฉะนั้นในการรับรู้ทุกเมื่อเชิวันของผู้คนโดยทั่ว ๆ ไป ตั้งแต่จากคนรอบข้าง จากนักเทศน์ทางศีลธรรม ไม่ว่าจากนักบวช หรือจากผู้ประกาศข่าวโทรทัศน์ไปจนถึงนักแสดงความคิดเห็นตามสื่อสารมวลชน หรือแม้กระทั่งจากนิยายและละครน้ำเน่า จะเรียกว่าเรื่องทางจริยธรรมควบคู่อยู่กับการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องก็ย่อมได้ ทำให้จริยธรรมเสมือนเป็นเรื่องที่คุ้นเคยรู้จักกันดี จนเราสามารถออกความเห็นได้ทันทีว่าอะไรถูก อะไรผิด ผู้ที่ระมัดระวังในการชี้ถูก ชี้ผิดคงจะเป็นฝ่ายข้างน้อยในสังคม

แต่คำถามที่ตามมาก็คือ สิ่งที่เราถือว่าเป็นเรื่องที่รู้ ๆ กันอยู่อย่างเรื่องจริยธรรมเป็นเรื่องพื้น ๆ ง่าย ๆ จริง หรือ ? ข้อเขียนนี้มุ่งที่จะกิดทบทวนประเด็นหลัก 2 ประเด็นด้วยกันคือ

- (1) ปัญหาในการพิจารณาจริยธรรม
- (2) ปัญหาจริยธรรมในโลกสมัยใหม่

(1) ปัญหาในการพิจารณาจริยธรรม

(ก) ความหมายของการกระทำถูก/ผิด การกระทำอะไรถือว่าผิด การกระทำอย่างไรเรียกว่าถูก อาจจะมิใช่เป็นเรื่องที่ปรากฏชัดในตัวของมันเอง แต่ขึ้นอยู่กับการศึกษา เช่น ความหมายของ “การขโมย” คนที่ไปเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยไม่ได้รับอนุญาต ย่อมถือว่าผู้นั้นเป็นขโมย แต่สำหรับศูนย์การค้าที่เปลี่ยนป้ายราคาสินค้าให้สูงขึ้น หรือธนาคารที่ลดดอกเบี้ยเงินฝากและขึ้นดอกเบี้ยเงินกู้ โดยทั่ว ๆ ไปมักจะไม่ได้ตีความกันว่าเป็นการขโมยหรือการปล้นเจบอย่างหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่โดยสาระแก่นแท้แล้วไม่มีความแตกต่างกันระหว่างกรณีแรกกับกรณีหลังอย่างมีนัยสำคัญ เพราะฉะนั้นความหมายทางตรรกวิทยากับความหมายที่เข้าใจกันทั่ว ๆ ไปอาจจะไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกันเสมอไป

(ข) สาเหตุของการกระทำผิด เนื่องจากการกำหนดความถูกผิดส่วนหนึ่งมาจากการสืบสาวของต้นเหตุของการกระทำนั้น ทำให้การพิจารณากำหนดว่าอะไรเป็นต้นเหตุมีความสำคัญอย่างยิ่ง กรณีเครื่องบินตกที่สุราษฎร์ธานีเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2541 นั้นอาจเป็นกรณีตัวอย่างที่น่าพิจารณาหลังเกิดเหตุการณ์หน่วยงานต่าง ๆ ก็ออกมาให้ข่าว ด้วยการพยายามอธิบายถึงสิ่งที่เกิดสาเหตุ และสิ่งที่ไม่ใช่สาเหตุเริ่มต้นด้วยบริษัทการบินไทยที่ให้คำอธิบายว่า กับตันผู้ขับเครื่องบินนั้นมีคุณสมบัติครบถ้วน มีความสามารถและประสบการณ์ในการบินพร้อมเครื่องบินนั้นก็มีการบำรุงรักษาตามระเบียบและมาตรฐานสากล หน่วยงานวิทยุการบินก็แจ้งว่าการทำงานของเครื่องมือสื่อสารระหว่างหอบังคับการบินกับกับตันเรียบร้อยทุกประการ ฯลฯ ส่วนไฟฟ้าที่บอกรันเวย์ดับไปหนึ่งช่องนั้นไม่มีการนำเครื่องบินลง ฯลฯ กรมอุตุนิยมวิทยาก็ออกว่าได้รายงานการพยากรณ์ให้ทราบล่วงหน้าแล้ว ฯลฯ สรุปจากการแถลงข่าวของแต่ละหน่วยงานแล้ว ไม่สามารถระบุได้ว่าต้นเหตุของเครื่องบินตกครั้งนี้คืออะไร จะยกเว้นก็แต่เหตุความแปรปรวนของอากาศ (ซึ่งน่าเสียดายที่พระพิรุณและพระพายไม่ได้มีโอกาสแถลงข่าวบ้าง) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การอธิบายของแต่ละหน่วยงาน อธิบายไปในเชิงว่าอะไรไม่เป็นสาเหตุ มิใช่เป็นการอธิบายว่าอะไรเป็นสาเหตุ แม้ว่าวิธีการนี้จะวิธีการหาสาเหตุวิธีหนึ่ง แต่กระบวนการที่จะลงข้อสรุปถึงสาเหตุที่แท้จริงนั้นอาจจะไม่ถึง ซึ่งก็อาจจะไม่ใช่เพราะเป็นเรื่องของวัฒนธรรมแก้ตัวในสังคมไทย (และสังคมอื่น ๆ) เท่านั้น แต่สิ่งที่สำคัญกว่าอยู่ที่ว่าการกำหนดของสาเหตุใด ๆ นั้นมิได้ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับการใช้เหตุใช้ผล กล่าวคือ ในปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ นั้นมักจะไม่ได้มาจากสาเหตุเดียว แต่

มาจากหลาย ๆ สาเหตุประกอบกันขึ้น การลำดับความสำคัญว่าอะไรเป็นสาเหตุหลัก สาเหตุรอง นั้นเป็นเรื่องยาก ย่อมประเด้นถกเถียงได้ไม่รู้จบ ยิ่งการกระทำที่สืบต่อเป็นขั้นตอน จากการกระทำหนึ่งไปสู่อีกการกระทำหนึ่ง หรือเป็นสาเหตุลูกโซ่จากสาเหตุหนึ่งไปสู่อีกสาเหตุหนึ่ง เช่นสำนวน ภาษิต “ฟางเส้นสุดท้าย” เราไม่สามารถกล่าวได้ว่าฟางเส้นสุดท้ายที่วางลงไปบนหลังวันนั้น ทำให้ วัวหลังหัก และที่จะกล่าวไม่ได้เช่นกันก็คือ ไม่มีฟางเส้นใดเส้นหนึ่งโดยเฉพาะทำให้วัวหลังหัก ตัวอย่างที่เป็นข้อพิจารณาอีกตัวอย่างหนึ่งคือ คำถามว่า ใครเป็นผู้ทำให้ นักโทษประหารสิ้นชีวิต คำตอบง่าย ๆ ก็คือเพชฌฆาต แต่เพชฌฆาตทำตามคำสั่งของผู้บัญชาการเรือนจำ ซึ่งทำตามคำสั่ง ผู้พิพากษาอีกทอดหนึ่ง ในแง่ความเชื่อทางศาสนา (ไม่ใช่ทางกฎหมายที่มนุษย์กำหนดขึ้นเป็นกติกากันขึ้นเอง) เราอาจถามได้ว่า ระหว่างเพชฌฆาตผู้ใช้นิ้วดันโกปีน กับผู้พิพากษาที่ใช้นิ้วจับปากกา เชื้อขนนั้น ใครคือผู้ที่สมควรรับบาปจากการทำลายชีวิตผู้อื่นกันแน่

(ก) ความสัมพันธ์ระหว่างเจตนา กับผลของการกระทำ ในทางกฎหมายและสามัญสำนึก ต่างก็ให้ความสำคัญต่อเจตนาในการกระทำ แต่ความตั้งใจกับผลลัพธ์นั้นใช้ว่าจะสอดคล้องกัน เสมอไป กล่าวคือการกระทำจากเจตนาร้ายแต่เป็นผลดี และตรงกันข้ามที่เกิดผลร้ายจากเจตนาดี เช่นครูที่ลงโทษเด็กนักเรียนด้วยเจตนาดี แต่กลับเป็นผลให้เด็กยิ่งเกรงกลัวว่าหัวหน้าชั้น หรือหมอที่รักษาคนไข้ด้วยเจตนาให้หายเจ็บป่วย แต่กรรมวิธีในการรักษากลับส่งผลเสียต่อคนไข้เอง หรือ ตัวอย่างในกรณีกลับกัน เช่นข้าราชการผู้ได้บังคับบัญชาผู้ไม่เป็นที่โปรดปรานของผู้บังคับบัญชา ถูกย้ายจากส่วนกลางไปจังหวัดชายแดน แต่เมื่อไปประจำในที่ทุรกันดารนั้นแล้วเขาได้ไปพบรัก แต่งงานมีครอบครัวใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ถึงแม้ว่าเจ้านายเดิมของเขาจะอ้างเอาบุญคุณไม่ได้ว่า ความสุขในชีวิตที่เกิดขึ้นนั้นมาจากเขา แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยากที่ปฏิเสธได้ว่าความสุขในชีวิตนั้นมี ได้มาจากคำสั่งอันมีเจตนาร้ายนั้น ดังนั้นเราจึงอาจไม่สามารถตัดสินการกระทำของบุคคลจากเจตนาได้

เสมอไป แต่เราสามารถจะตัดสินการกระทำจากผลของการกระทำได้หรือไม่? ถ้าได้เราคงไม่แคร์ ต้องขอบคุณทุกคนที่ทำให้ “การจราจรไม่สามารถเคลื่อนตัวใด” เพราะว่าสภาพรถติดนั้นทำให้ทั้ง พ่อ แม่ และลูก ๆ ต่างก็ไม่อยากออกไปไหน แต่อยู่กับบ้านกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาในวันหยุด ถ้าเช่นนั้น เราควรจะตัดสินทางจริยธรรมด้วยเจตนาและผลของการกระทำควบคู่กันไปหรือไม่?

คือต้องคิดถึงเจตนาเบาะผลที่ตามมา ถ้าการใช้เหตุใช้ผลนี้นำมาฟังเราจะตัดสินผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นในระยะยาวอย่างไร เช่นการตัดสินใจของรัฐบาลในการกู้เงินและการลงทุนจากต่างประเทศ

ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างเจตนากับการกระทำนี้ยังนำไปสู่ปัญหาขบคิดถกเถียงกันมานานอีกปัญหาหนึ่งคือ จุฬหมายเหนือกว่าวิธีการ (The end justifies the means) หรือไม่ เช่นการกู้ชาติ

ด้วยการทำสงคราม หรือลอบฆ่าบุคคลสำคัญๆ การซ้อมทรมานนักโทษให้บอกความลับที่มีผลต่อชีวิตคนอื่น ๆ วิทยุ วิทยุเวทย์ สารคดีถึงประเด็นนี้ด้วยตัวอย่างจากสามก๊ก

“โจโฉยกไปตีเมืองแห่งหนึ่ง ขณะที่ล้อมเมืองอยู่นั้น เสบียงก็ร่อยหรอลง โจโฉจึงคิดอุบายสั่งให้อองเสนา นายฉางแฉก ข้าราชการทหารถึงยอมลงกว่าเก่า ทหารทั้งปวงก็พากันเสียใจ โจโฉจึงบอกแก่ทหารว่า อองเสนา ยกของและให้ประหารชีวิตอองเสนา ทหารก็สิ้นสงสัยและกำลังใจดีขึ้น โจโฉจึงให้ทหารมาเบิกข้าวเต็มอัตราแล้วสั่งว่าจะยกเข้าตีเมืองในสามวัน ใครล่าถอยจะตัดศีรษะ โจโฉก็ตีเมืองได้ดังประสงค์... สมมติว่าโจโฉทำการนี้เพื่อประเทศ ถ้าไม่ทำเช่นนี้จะไม่ชนะศึก การกระทำของโจโฉก่อให้เกิดผลดีแก่ส่วนรวมคือประเทศของตน แต่ผิดหลักการ คือฆ่าอองเสนาโดยที่“ได้”ได้ทำผิดอะไร” (ปรัชญาทั่วไป อักษรเจริญทัศน์ 2533 หน้า 158)

โจโฉใช้วิธีการอธรรม เพื่อบรรลุจุดหมายแห่งธรรม เป็นสิ่งที่วิญญูชนพึงยอมรับหรือไม่?

(ข) ความซื่อสัตย์ของมาตรฐานทางจริยธรรม อันเป็นผลให้ขอบเขตของความรับผิดชอบและพันธะในการกระทำไม่ได้มีมาตรฐานเป็นหนึ่งเดียว ในบางสังคมที่เรื่องเกียรติยศของตนและครอบครัวเป็นเรื่องสำคัญยิ่งเมื่อคุณค่านี้นี้ถูกละเมิด บางคนกระทำการบางอย่างที่ไม่ได้ถือความยุติธรรมทางกฎหมายเป็นเกณฑ์ เช่น พ่อฆ่าผู้ชายที่ข่มขืนลูกสาวตน เพราะเขาและสังคมตระหนักดีว่า

การกระทำตามขั้นตอนของกฎหมายด้วยการแจ้งความต่อตำรวจและดำเนินเป็นขั้นตอนจนถึงการพิจารณาของศาล ในเรื่องนี้เป็นการยากที่จะลงโทษผู้กระทำผิด หรือถึงเป็นไปได้อีกก็เป็นเรื่องยืดเยื้อ เขาและลูกสาวรวมถึงครอบครัวสุดที่จะอดกลั้นต่อโทษะ ทั้งไม่สามารถอดทนต่อความอับอายและความสูญเสียเกียรติยศนี้ได้ จึงอยู่การตอบโต้ต่อชายผู้นั้นยอมเข้าฆ่ากระทำฆาตกรรมโดยเจตนา

ในสายของกฎหมาย แต่สำหรับสายตาของครอบครัวและชุมชนของเขาแล้ว การกระทำนี้สมควรได้รับความยกย่องนับถือ เพราะฉะนั้นเขาจึงเป็นมาตรฐานในความหมายหนึ่ง และเป็นชายผู้รักศักดิ์ศรี

ของความเป็นมนุษย์ในอีกความหมายหนึ่ง

ความซ้อนกันของมาตรฐานนี้จะยุ่งยากมากขึ้นไปอีก เมื่อพิจารณาถึงมาตรฐานทางจริยธรรมของวัฒนธรรมที่ต่างกัน เช่น ในประเทศบรูไน มีรูปพระราชากับพระชายาสองพระองค์ แขนวรวมกัน 3 รูปในอาคารบ้านเรือนและที่สาธารณะทั่วไป การกระทำเช่นนี้คงเป็นเรื่องแปลกตามมาตรฐานจริยธรรมของผู้ที่มา

จากสังคมที่มีรูปพระประมุขของประเทศเพียงพระราชากับพระราชินีเพียงพระองค์เดียว เช่น ประเทศกัมพูชา คำถามก็คือเราสามารถหรือสมควรหรือไม่ที่จะใช้เกณฑ์ทางจริยธรรมของวัฒนธรรมหนึ่ง (ของเราเอง) ตัดสินการกระทำหรือมาตรฐานทางจริยธรรมของวัฒนธรรมอื่น หรือกลับกันเช่นคนไทยที่นิยมฝรั่งใช้เกณฑ์ตะวันตก (บางเกณฑ์) กำหนดแนวปฏิบัติของคนไทย (คนอื่น)

(จ) ความตายตัวหรือความเปลี่ยนแปลงของมาตรฐานทางจริยธรรม ข้อพิจารณานี้สืบเนื่องมาจากข้อ (ง) ซึ่งอยู่ในการถกเถียงกันระหว่างแนวคิดที่ถือหลักสมบูรณ (Absolutism) และแนวคิดที่ถือหลักสัมพัทธ์ (Relativism) วิวาทะในเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมากอย่างยิ่งในจริยศาสตร์ ซึ่งแปรไปในประเด็นต่าง ๆ หลายต่อหลายประเด็น เช่น การถกเถียงระหว่างฝ่ายที่ถือหากเบนธัม/มิลล์ (Jeremy Bentham/John Stuart Mill) กับฝ่ายที่ถือหังคานท์ (Immanuel Kant) ฝ่ายแรกให้ถือ

แนวคิด “หลักมสุข” ในการตัดสินการกระทำคือ “การกระทำหนึ่งจะถูกต้องตามสัดส่วนที่มีแนวโน้มไปเพิ่มความสุขและจะผิดเมื่อมีแนวโน้มไปเพิ่มสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความสุข” (ซัชชัย คุ่มทวีพร จริยศาสตร์ Mild Publishing 2540 หน้า 94) ส่วนคานท์ให้ถือหลักว่า “ศีลธรรมจะต้องเป็นสิ่ง

ตายตัวปราศจากข้อแม้ ถ้าสิ่ง ๆ หนึ่งดี ความดีย่อมเป็นลักษณะที่ติดตัวสิ่งนั้นอยู่เสมอ...ศีลธรรมมีค่าในตัวของมันเอง คนดีคือคนทำสิ่งที่ดีโดยไม่หวังผลอะไร คนดีไม่จำเป็นต้องเป็นสุขสบายหรือทำให้ผู้อื่นมีความสุข....” (วิทช์ วิศทเวทย์: 163-4) ประเด็นการถกเถียงอาจทำให้อยู่ในรูปคำถาม

ได้ว่า แนวปฏิบัติทางจริยธรรมมีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมหรือไม่? แนวทางหนึ่งที่จะไปสู่คำตอบ อยู่ที่คำถามว่าฐานของจริยธรรมคืออะไร? ถ้าเป็นศาสนา แนวปฏิบัติทางจริยธรรมคงอยู่ในความเป็นอมตะ ตามคำสอนของศาสดา จริงอยู่แม้ว่าการตีความจะแตกต่างกันออกไปแต่ละสำนักต่างก็จะอ้างว่าการตีความของตนนั้นตรงที่สุด ถูกต้องที่สุดกับคำสอนของศาสดา ซึ่งก็เท่ากับว่าเป็นความพยายามให้คำสอนนั้นเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่คงที่ กล่าวคือเป็นเช่นไรตั้งแต่สมัยเริ่มที่เป็นเช่นนั้นในปัจจุบัน และจะเป็นเช่นนั้นในอนาคต แต่ถ้าแนวปฏิบัติทางจริยธรรมมาจากฐานทางประเพณี กฎหมาย ฯลฯ ก็คงเป็นที่เห็นพ้องกันว่า เป็นสิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ กฎหมายต้องเปลี่ยนไปเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป และประเพณีก็มีจุดเริ่มและสูญไป

เมตตามาตรกรรม (Euthanasia) เป็นตัวอย่างที่ชวนให้ขบคิด การทำชีวิตของผู้อื่นหรือแม้กระทั่งของตนเองให้สิ้นไป คงไม่มีมาตรฐานศีลธรรมใด ๆ ในวัฒนธรรมไหนยอมรับสนับสนุน แต่การไม่ทำลายชีวิตเป็นหลักปฏิบัติที่ต้องยึดถืออย่างไม่มีเงื่อนไขใด ๆ เลยหรือไม่? เช่นกรณี

ผู้ป่วยหนักและต้องทนทุกข์ทรมานจากโรคร้ายที่ไม่มีทางใดจะรักษาให้หายได้ เมื่อเขาขอร้องให้แพทย์หรือญาติจบชีวิตเขาเสียด้วยวิธีการที่ไม่เจ็บปวด และถ้าผู้ได้รับการร้องขอก็มีความปรารถนาได้อย่างเต็มเปี่ยมต่อผู้ป่วยนั้นอย่างจริงใจ เขาสมควรช่วยให้ผู้นั้นจบชีวิตหรือไม่? ปัญหาเมตตามาตรกรรมนี้มีความเห็นแตกแยกไปอย่างซับซ้อน ยังไม่มีข้อสรุปและคงอาจจะไม่มีเลยก็ได้ เพราะในที่สุดแล้วเป็นการให้คำนิยามต่อคำว่าชีวิต ซึ่งอยู่นอกเหนือคำนิยามที่หยิบยกมาเป็นกรณีตัวอย่างเพื่อแสดงถึงปัญหาในการเลือกระหว่างความสมบูรณ์กับความสัมพัทธ์ของหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม

ตัวอย่างอีกตัวอย่างหนึ่งคือ การลงโทษประหารชีวิต ซึ่งเหวี่ยงไปสู่ข้อขัดแย้งหนึ่งของเมตตามาตรกรรม มีปัญหาข้อพิจารณาทางกฎหมาย ธรรมเนียมปฏิบัติ จริยธรรม มากมาย บางประเทศก็เลิกการลงโทษวิธีนี้ บางประเทศก็ยังคงใช้อยู่ (เช่นประเทศไทย) บางประเทศที่เลิกไปแล้ว กำลังพิจารณากลับมาใช้อีก นับเป็นปัญหาใหญ่ในสังคมสมัยใหม่อีกปัญหาหนึ่ง

(2) ปัญหาจริยธรรมในโลกสมัยใหม่

ในสังคมสมัยใหม่ ปัญหาการพิจารณาทางจริยธรรมยิ่งยุ่งยากมากขึ้น ข้อพิจารณาถึงปัญหาของการตัดสินใจทางจริยธรรมซึ่งอาจจะมิใช่สิ่งที่ถูกชี้ผิดกันง่าย ๆ แล้ว จำเป็นต้องคำนึงสภาพปัจจัยของสังคมสมัยใหม่อีกด้วย ซึ่งอาจยกมาพิจารณาบางประการดังนี้คือ

(ก) แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับจริยธรรมหลากหลายมากขึ้น ถ้าภาพที่เชื่อกันว่าสังคมดั้งเดิมนั้นเรียบง่ายมีวัดเป็นศูนย์กลาง สมาชิกในชุมชนล้วนผูกพันกันเป็นเครือญาติ เป็นภาพที่สะท้อนความเป็นจริง ผู้คนในสมัยนั้นก็คงได้รับหลักการและมาตรการจริยธรรมจากคำสอนศาสนาและจากครอบครัว ซึ่งก็คงจะสอดคล้องกันอยู่ แต่ในสังคมสมัยใหม่ทั้งสถาบันและบุคคลที่นอกเหนือไปจากสถาบันศาสนาและปวงชนียบุคคลที่วางสถานะให้เสนอและสั่งสอนเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมได้ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง หรือแม้กระทั่งสถาบันทางเศรษฐกิจ นอกจากสถาบันแล้วก็ยังมีบุคคลที่ตั้งตนส่งสารทางจริยธรรมให้ผู้อื่นและสังคมวงกว้างและศาสน์ต่าง ๆ จากสถาบันและบุคคลเหล่านี้ มีลักษณะตั้งแต่เป็นคติเตือนใจไปจนถึงคำสั่งสอน หรือโอวาทก็มี ยิ่งการพัฒนาทางการสื่อสารมวลชนให้มีประสิทธิภาพขึ้นเพียงไร ข้อความทางจริยธรรมเหล่านี้ก็ยิ่งถึงจักขุและโสตประสาทของสาธารณะชนมากขึ้นเพียงนั้น ประเด็นมิได้อยู่ที่ว่าข้อความทางจริย

ธรรมเหล่านี้สมควรน่าเชื่อถือเพียงไร แต่อยู่ที่ว่าสังคมรับรู้มาตรการทางจริยธรรมแตกต่างไปจากจริยธรรมดั้งเดิมมากยิ่งขึ้น และทั้งอาจจะขัดแย้งกับคุณค่าจริยธรรมเดิมและขัดแย้งกันเอง เช่นการปลูกฝังสั่งสอนให้เอาชนะ ให้เหนือและล้ำหน้าผู้อื่น (หรือเรียกให้ไม่ค่อยระคายคนโนธรรมว่า “การแข่งขัน”) ซึ่งได้กลายเป็นวาระของชาตินั้น กำลังแข่งขันเบียดขับพุทธพจน์ในเรื่องความสามัคคีและความเมตตา กรุณา คงจะไม่มีใครถึงกับปฏิเสธคุณประโยชน์ของการแข่งขัน แต่ปัญหาอยู่ที่การแข่งขันนั้นสมควรเป็นคุณค่าที่บุคคลและสังคมควรยึดถือเป็นสัจจะละหรือ?

(ข) การเลียนแบบพฤติกรรมจากสังคมอื่น การพัฒนาของสังคมไทยในรอบศตวรรษที่ผ่านมา ดำเนินรอยตามแม่แบบของสังคมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้ว่าสิ่งที่กำหนดมาในสมัยใหม่นี้เป็นการลอกเลียนแบบ หรือพยายามทะยานไปให้ถึงสังคมดังกล่าว ตั้งแต่เรื่องการศึกษา การเมือง การจัดการหน่วยงานของรัฐ การเศรษฐกิจ การคมนาคม จนไปถึงการบันเทิงโดยเฉพาะรายการโทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ และที่เหนือสิ่งอื่นใดคือ ค่านิยม สิ่งประเพณีปฏิบัติ รวมทั้งหลักเกณฑ์วัดมาตรฐานต่าง ๆ ได้มีอิทธิพลต่อ

สังคมไทย (และสังคมด้อยพัฒนาอื่น ๆ) ถึงขั้นรับมาเป็นบรรทัดฐาน การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย หรือการทำให้สังคมไทยตามรอยสังคมตะวันตกนี้มีผลอย่างมากต่อจริยธรรม ทั้งนี้ได้หมายความว่าคุณค่าทางจริยธรรมดั้งเดิมของไทยนั้นดี และของที่รับมาจากตะวันตกนั้นตรงกันข้าม แต่หมายความว่า เป็นคุณค่าที่แตกต่างกัน โดยที่สิ่งอันเป็นของตะวันตกนั้น โดยทั่ว ๆ ไปแล้วก็ถือว่าเป็นสิ่ง

พึงประสงค์ เช่นความนิยมในการบริโภค การพักผ่อนด้วยการท่องเที่ยว การแต่งงานในทัศนะใหม่ การให้ค่าต่อความเป็นปัจเจกบุคคล ฯลฯ ดังเช่นกรณีตัวอย่างในเรื่องการจัดการศึกษาและสุขภาพ เมื่อสังคมไทยถือสหรัฐเป็นแม่แบบ การแพร่หลายของโรงพยาบาลเอกชนและมหาวิทยาลัยเอกชน ก็เป็น “ของธรรมดา” ไป ทั้งที่ก่อนหน้านี้เพียง 3 ทศวรรษเป็นเรื่องพิลึกสำหรับสังคมไทย เมื่อของพิลึกได้กลายมาเป็นของธรรมดา ย่อมสะท้อนให้เห็นว่ามาตรการที่ใช้ตัดสินทางจริยธรรมได้เปลี่ยนแปลงอย่างมาก

(ค) หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมดั้งเดิมกับปรากฏการณ์ในโลกสมัยใหม่ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงและในยุคสมัยใหม่นับตั้งแต่การปฏิวัติทางอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว พลิกโฉมและโลกทัศน์ของสังคม บ้างก็เป็นปัญหาใหม่ เช่น ปัญหาการสื่อสาร ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการจัดสรรทรัพยากร ปัญหาการควบคุมอวกาศ บ้างก็มาเพ่งถือว่าเป็นปัญหา เช่น ปัญหา

ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง/ชาย ปัญหาหน้าที่ของรัฐต่อราษฎร ปัญหาการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิและระดับน้ำทะเล ปรากฏการณ์และปัญหาในสังคมสมัยใหม่นี้บางเรื่องก็จำกัดอยู่เฉพาะสังคม บ้างก็ครอบคลุมวงกว้างไปถึงมนุษยชาติ ในการพิจารณาทางจริยธรรมจึงตามมาด้วยคำถามว่า หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมดั้งเดิมนั้นนำมาประยุกต์ได้หรือไม่กับปัญหาและปรากฏการณ์ที่มีขึ้นเป็นสิ่งใหม่ต่อสังคมไทยเท่านั้น แต่แปลกใหม่สำหรับแม้กระทั่งต่อมนุษยชาติ ดังนั้นทำให้เราต้องหวนมาพิจารณามาตรฐานจริยธรรม การซึ่งถูกคิดแต่ดั้งเดิมซึ่งอาจจะไม่เพียงพอ หรือไม่สามารถประยุกต์ได้ เช่นการจะเป็น “คนดี” ในสังคมสมัยใหม่คงจะไม่เป็นการเพียงพอที่จะเคร่งครัดในเบญจศีล และเพิ่มเป็นศีลแปดในวันธรรมสวนะและฤดูกาลเข้าพรรษา การปฏิบัติทางจริยธรรมตามมาตรฐานของสังคมสมัยใหม่ยังคาดหวังให้คนแต่ละคนเข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคมและการเมืองอย่างแข็งขันอีกด้วย ตั้งแต่เรื่องหน้าที่ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง จนถึงเข้าร่วมในกระบวนการต่อต้านการคอร์รัปชันแห่งชาติ การบริจาคทรัพย์สินช่วยชาติ การบริหารจัดการการปกครองท้องถิ่น การติดตามข่าวสาร

บ้านเมือง การขจัดอคติต่อชนชาติและวัฒนธรรมอื่น ๆ การเสียดสีทำให้งานส่วนรวม การทำกุศล ทั้งทางศาสนาธรรมและโลกียธรรม ฯลฯ ในบางเรื่องก็ไม่สู้ยุ่งยากมากนัก เช่น ยืนตรงเคารพธงชาติ แต่บางเรื่องก็อาจถึงขั้นความเป็นความตาย เช่น การรับการเกณฑ์ทหาร ไปต่อสู้วีรราชศัตรู หรือ เพียงศัตรูของรัฐบาล หรือเพียงศัตรูของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีอำนาจกำหนดนโยบายของรัฐ คุณสมบัติต่าง ๆ นานาที่จะถือเป็น “คนดี” ในสังคมนี้อาจจะเป็นภาระหนักเกินความสามารถของบุคคลทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะสำหรับผู้ที่ไม่ได้เกิดมาในฐานะที่ทำกุศล แต่ทำการผลิต

นอกจากนี้ความรู้ (หรือความเชื่อ?) ของวิทยาการสมัยใหม่ อาจขัดกับความเชื่อ (หรือความรู้?) ที่มีมาแต่เดิม เช่น “รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี” หรืออาจจะเข้าลักษณะที่ว่า ต่างสถาบัน ที่มีจริยธรรมคนละชุด ต่างก็มีข้อเรียกร้องต่างกันต่อสมาชิกในสังคมสมัยใหม่ เช่น ในขณะที่สถาบันศาสนากำหนดมิให้ฆ่าสัตว์ แต่สถาบันการศึกษาอาจจะเรียกร้องให้ทำการทดลองต่อสัตว์ หรือฆ่าสัตว์ในนามของการวิจัยหรือเพื่อความก้าวหน้าในความรู้ ฉะนั้นความสลับซับซ้อนของปัญหาจึงตามมาด้วยการเลือกมาตรการทางจริยธรรม เราจะใช้มาตรการใดสำหรับปัญหาเรื่องใด และมาตรการในการเลือกก็เป็นปัญหาในตัวของมันเอง คือทำไมเราถึงเลือกมาตรการจริยธรรมหนึ่ง แทนที่จะเลือกอีกมาตรการหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้นในความยุ่งยากของปรากฏการณ์ที่ถือว่าเป็นปัญหาหนึ่ง ๆ การแก้ปัญหาด้วยตนเองหรือเป็นผู้สนับสนุนให้คนอื่น ๆ หรือองค์กรเป็นผู้แก่นั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจสภาพปัญหานั้น ซึ่งอาจจะนอกเหนือความรู้ หรือเวลาที่จะให้เพื่อทำ

ความเข้าใจ เช่นการแก้วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจจะอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้รักชาติ คำตอบต่าง ๆ กันไป ตามพรรคการเมือง ตามแนวโน้มทางเศรษฐกิจ ตามการคาดคะเน ฯลฯ ท่ามกลางความซับซ้อนนี้เราควรจะทำอย่างไรหรือไม่ทำอย่างไร แม้ว่าผู้ที่โน้มน้าวให้เราเชื่อและทำตาม อาจจะมิใช่ผู้ที่ชอบมุสาเป็นนิสัย แต่ข้อเสนอของเขาให้เราทำตามนั้น มาจากการพิจารณาทางจริยธรรมอย่างถ่วงน้ำหนักหรือไม่ หรือพิจารณาเฉพาะให้เกิดความมั่นใจของนักลงทุนต่างชาติ ปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่เผชิญหน้า ทำทลายปัญหาจริยธรรมในโลกสมัยใหม่

(จ)องค์ประกอบอันหลากหลายของสังคมสมัยใหม่ กล่าวกันว่าในสังคมดั้งเดิม ความแตกต่างของคนในสังคมจะไม่สู้หลากหลายเหมือนกับสังคมสมัยใหม่ และยิ่งถ้ามีขนาดใหญ่มากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งจะหลากหลายขึ้นมากเพียงนั้น และความแตกต่างก็มีหลายต่อหลายด้าน ทั้งที่เห็น

ได้ชัดเจน เช่น อาชีพ เชื้อชาติ ที่อยู่อาศัย รายได้ การศึกษา ฯลฯ และสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ เช่น รสนิยม ความเชื่อ ทัศนคติ แบบแผนการดำเนินชีวิต ฯลฯ ความแตกต่างในแต่ละส่วน ของแต่ละกลุ่ม ละหมู่นี้ ทำให้ออกเหนือจากจะมีการให้คุณค่าทางจริยธรรมไปคนละทางแล้ว ในแง่ของคำถามว่า จริยธรรมเพื่อใคร? นั้นยากที่จะตอบได้ว่าเพื่อส่วนรวม หรือแม้กระทั่งส่วนใหญ่ เนื่องจากคำว่า “สังคม” กินความกว้าง ใครกันแน่ที่จะได้รับประโยชน์ เพราะมักจะเกิดมีฝ่ายที่ได้รับผลและฝ่ายที่ เสียจากการกระทำทางจริยธรรมหนึ่ง ๆ เช่น การดูแลบำรุงรักษาความสะอาดในที่หนึ่ง อาจก่อให้เกิด กองขยะหมื่นในอีกที่หนึ่ง จริงอยู่มิใช่ว่าจะเกิดสถานการณ์ที่เข้าทำนองว่า เมื่อมีฝ่ายหนึ่งได้ ต้องมีอีกฝ่ายหนึ่งเสียเสมอไป แต่ใช่ว่าการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะสนองประโยชน์หรือความพอใจ แก่ทุกองค์ประกอบในสังคมอย่างเสมอหน้ากัน ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเช่น การเอื้อเพื่อเป็น พิเศษต่อชนกลุ่มน้อยที่ด้อยฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ การกำหนดให้สถานประกอบการว่าจ้าง คนพิการ การให้สวัสดิการการศึกษาในระดับสูง ซึ่งประโยชน์ทางตรงมักจะตกอยู่กับสมาชิก ในสังคมที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี การจำกัดจำนวนประชากรในเมืองหลวง (เช่นเมืองมอสโกว์ ปีเตอร์สเบิร์ก ปักกิ่ง) อันขัดกับหลักการเสรีภาพในการเลือกที่อยู่อาศัยของคน แต่เป็นประโยชน์ สำหรับชาวเมืองมากกว่าชาวชนบท ฯลฯ ปัญหาลักษณะนี้นำไปสู่คำถามว่า เมื่อสังคมมีความหลากหลาย จริยธรรมก็ควรเป็นเช่นนั้นด้วยหรือไม่? ถ้าสมควรเราจะแก้ปัญหายจริยธรรมด้วยจริยธรรม อย่างไร?

การลงความเห็นไปในทางหนึ่งทางใดในการพิจารณาทางจริยธรรม อาจจะดูไม่ผู้ยุ่งยาก ในเบื้องต้น แต่เมื่อยังพิจารณาสิ่งที่ดูเหมือนง่ายกลับไม่เป็นเช่นนั้น ยิ่งเมื่อพิจารณาควบคู่กับสภาพ สังคมสมัยด้วยแล้วก็ยังมีตัวแปรให้ขบคิดมาก บทอ่านบทนี้จึงไม่มีข้อสรุปจะเสนอ แต่ตั้งคำถาม ด้วยความหวังเพื่อให้ก่อคำถามอีกต่อไป อย่างที่นักคิด นักปราชญ์ได้ขบคิดถึงปัญหายจริยธรรม กันมานานจนเป็นวิชาจริยศาสตร์ และก็คงจะขบคิด ถกเถียงกันต่อไปทั้งโดยนักคิดและสามัญชนที่มีได้หาเสียงชีพจากการผลิตความคิด เพราะในท้ายที่สุดแล้ว เรื่องจริยธรรมเป็นเรื่องของคน ทุกคนหาใช่เป็นการออกกำลังทางปัญญาของนักปราชญ์ราชบัณฑิตเท่านั้นไม่

ไชยันต์ รัชชกุล

